

DET MAGNIFIKA BÅDE/OCH Claes Janssen

| 1.

Allt är sant om alla. Ungefär så säger Pursewarden, resonören i Alexandriakvartetten av Lawrence Durrell.

Det kan vi kalla den icke-typologiska eller anti-typologiska sanningen om människan.

Det finns också en typologisk sanning, den att vi är olika, personlighetsmässigt sett. Så snart vi har med varandra att göra på djupet, som i vänskap och kärlek, samarbete och ledarskap, eller som i den ömsesidiga livsvariga prägling som sker i samspelet mellan föräldrar och barn, kan vi inte undgå att märka denna olikhet. Det är då angeläget att vi kan förstå våra olikheter, helst också prata om dem. Detta förutsätter att vi sätter ord på dem, ord, som inte nedvärderar det annorlunda sätt att vara vi vill förstå.

Läser vi förresten Pursewarden uppmärksamt, säger han ordagrant: *Till sist* kommer det att visa sig, att allt är sant om alla.

Det kan med andra ord dröja innan vi märker att allt är sant om någon annan, och/eller om oss själva, och vad gör vi innan dess? Vi är tvungna att tänka typologiskt, om vi alls vill tänka klokt om människors skillnader.

Men ingen har lyckats åstadkomma den perfekta typologin. Än mindre mäta dessa olikheter, testa dem, på ett helt tillfredsställande sätt.

Vi kan då välja mellan en approximativ, med nödvändighet ofullkomlig kunskap eller ingen alls.

Själv har jag varit fascinerad av typologier livet igenom. Den bästa av dem jag har träffat på är Jungs, den som har sin operationella definition i MBTI, Myers-Briggs Typindikator. Detta möjligen med undantag av den jag till sist åstadkom själv, när jag ”ställde mig på Jungs axlar”. Jag tänker på Fyrarummaren, som den vardagligt kallas. Den kan sägas vara både typologi och icke-typologi i ett.

MBTI kompletterade den förståelse av typologin (och av mig själv, typologiskt sett) som jag gjort mig av Jungs skrifter. Som operationell definition var indikatorn ovärderlig. Som test, rent mättekniskt sett, har den brister som gör att jag själv helst inte använder den. När jag går igenom typologin (som jag ofta gör) föredrar jag att presentera de olika preferenserna detaljerat för att ge möjligheter till igenkännande och självreflektion med utgångspunkt från en förståelse av teorin, av själva det tänkande den bygger på, som är osedvanligt klart. Detta i stället för att från början ge människor en bokstavskod, som till yttermera visso riskerar att vara åtminstone delvis felaktig.

Min egen, INTP, var det inte. Typologin förstås bäst från den utgångspunkten, ens egen ”typologiska identitet”. Med åren har beskrivningarna av alla åtta (eller med undervarianter sexton) typerna, som beskrivs med de övriga bokstavskoderna befolkats för mig genom de människor jag förstått med hjälp av dem *och svårligen skulle ha lyckats förstå lika väl dem förutan.*

Jag upptäckte Jungs psykologi – alltså hans tankebyggnad som helhet, varav typologin är en del – i ett skede när jag misströstade rörande typologier i allmänhet och den jag själv försökte konstruera i synnerhet. Det var 1967, vill jag minnas. Jag närmade mig då vad jag nu kallar det ”icke-typologiska” tänkandet utan att ha något bra ord för det. Jag konstaterade, som folk brukar göra, när de ifrågasätter typologier (1) att vi handlar situationsanpassat och olika i olika situationer; (2) att vi rätt som det är tänker, känner och handlar på sätt som vi inte brukar; (3) att det kan tyckas lätt nog att ”facka in folk” vi inte känner men brukar bli svårare ju mer vi lär känna dem... och, ja, en eller annan synonym till ”allt är sant om alla”.

Jag konstaterade också, att vad gällde min omnipotenta dröm om att konstruera det perfekta testet var det just det den var, omnipotent. Det gick helt enkelt inte, när man var hänvisad till frågor om folks självbild. Detta hur bra jag än tyckte mig vara på testmetodik, enkannerligen den fascinerande teknik som kallas itemanalys.

Ändå kom jag inte ifrån att människor var olika.

Men i Jungs typologi hittade jag just den syntes mellan det typologiska och det icke-typologiska tänkandet jag sökte. Ett av Jungs favorituttryck var ”det magnifika både/och”. Det kunde stå som motto för hela hans psykologi. Det gestaltas av typologin också, när denna förstås rätt.

Huruvida testet, MBTI, förmedlar denna rätta förståelse vet jag inte. Jag gissar att det beror på gedigenheten i presentationen men också på öppenheten för typologiskt tänkande hos de presumtiva mottagarna. Jag tvivlar på att någon som presenterar MBTI i en organisation kan göra teorin begriplig för alla – inte minst med tanke på att den tid presentatören har till sitt förfogande erfarenhetsmässigt brukar vara alldeles för kort. Men i stället för att ”kasta ut barnet med badvattnet”, alltså kasta ut den förträffliga typologin med sin ofullkomliga operationella definition, testet, vill jag då försöka underlätta detta.

En vilken situation som helst kan varseblis antingen intuitivt eller med tyngdpunkt på sinnesintrycken, vad jag kan se, höra, ta på, lukta, smaka. Den ”sinnesintryckiga” varseblivningen koncentrerar sig med nödvändighet på det som är, medan den intuitiva med Jungs ord tar med ”varifrån det kommer och vart det går”. Ju närmare jag kommer det magnifika både/och i min varseblivning, desto bättre. Men vi är benägna att utveckla en preferens för det ena eller det andra varseblivningssättet, särskilt som unga.

Vi förenklar livet för oss, till att börja med, och detta är rätt ofrånkomligt.

En vilken som helst situation kan bedömas tankemässigt, lika med rätt opersonligt, utifrån ett eller annat system, eller känslomässigt med utgångspunkt från vad jag själv och/eller andra berörda känner i den förhandenvarande situationen. Det ideala är återigen det (inte alltid men ibland) svåruppnåeliga både/och.

En vilken som helst situation har för det tredje både utåtvända och inåtvända aspekter, och den bästa orienteringen i den är återigen ett både/och. Jag inte bara kan utan måste vara både utåtvänd och inåtvänd, och det är vi också, de flesta av oss, när vi är i jämvikt. Det är när livet slirar för oss, när det är kris, som vi är benägna att överdriva det ena eller det andra förhållningssättet. Och uppgiften att synkronisera de båda aspekterna, så att min inåtvändhet växelverkar med min utåtvändhet och gör att de stöder varandra, är oavsett detta formidabel (samtidigt som den underlättas avsevärt av den förståelse typologin ger mig).

Och det bästa sättet att förstå vad detta "magnifika både/och" skulle kunna innebära, för mig själv och i praktiken, är att förstå någon annan, som för mig förkroppsligar min icke-preferens. Att förstå just de människor jag har i min närhet, dem jag samarbetar med, mina vänner, min man/hustru/sambo, mina barn. Förstå på vad sätt de är annorlunda än jag, inklusive "poängen" med deras sätt att vara. På det sättet utvecklas jag själv och fördjupar parallellt min kontakt med andra.

2.

Men jag har märkt att det existerar något vi kan kalla typologimotstånd. En motvilja mot allt typologiskt tänkande a priori: ett irrationellt och i mitt tycke obegripligt bortväljande av den approximativa kunskapen.

"Det är en allvarlig risk förknippad med att stämpla in människor i kategorier som påstås beskriva dem i ytterst väsentliga avseenden. Det finns ingen forskning som påvisat några positiva effekter av detta". Så skriver professor Lennart Sjöberg i en mot MBTI starkt kritisk artikel, som jag tycker visar alla tecken på ett starkt typologimotstånd.¹

Jag läste artikeln med förfäran. Det var inte så mycket för det påtagliga typologimotståndets skull som för att Sjöberg refererar STP:s granskning av MBTI-testet på ett sätt som fick mig att frukta att denna hade allvarliga brister, vilket vore mycket allvarligt.¹

Till en början upplevde jag vid egenläsningen av STP:s rapport² att mina farhågor var överdrivna, ja, kanske alldeles obefogade (och att Sjöbergs artikel inte osannolikt har varit ägnad att väcka onödigt misstänksamhet mot STP: "med sådana vänner, vem behöver fiender", ungefär).

---

¹ STP, Stiftelsen för Tillämpad Psykologi, marknadsför en kvalitetsgranskning av tester till hjälp för organisationer, som i ökande utsträckning begagnar sig av dem för olika ändamål, detta dock helt naturligt utan att ha tillräcklig kunskap för att veta vad man köper. Det kan vara "grisen i säcken". Det är utan tvekan ett vällovligt syfte, men eftersom man i praktiken gör sig till en domstol, krävs naturligtvis den största oväld.

Man begriper till exempel mycket väl vad begreppsvalidering är, vilket Sjöbergs artikel fick mig att betvivla. Man påpekar MBTI:s mättekniska brister, just dem jag har tyckt mig märka och som har gjort att jag själv har valt presentera typologin på annat sätt: sannolikheten att testet ”slår fel”, åtminstone delvis, är alldeles för stor. En person kan då få en eller flera ”felaktiga bokstäver” i sin kod, med andra ord en delvis felaktig självbild. (Jag tror däremot inte att vederbörande riskerar att ”gå vilse i livet”, i stort eller smått, beroende på denna. Risken är snarare att han eller hon märker att något är fel men i avsaknad av möjligheter att rätta till felet förkastar MBTI och därmed typologin.) Man uppmärksammar det både vetenskapligt och pedagogiskt sett besvärliga antagandet att preferenserna är dikotoma, det vill säga att vi alla för vart och ett av motsatsparen har en preferens för det ena eller det andra, ehuru denna ibland är ”otydlig”. Det kan förhålla sig så, men det är svårt att visa och svårt att övertyga om, när det inte överensstämmer med någons upplevelse. Man konstaterar slutligen att ingen (eller ”ringa”) forskning presenteras, som stöder MBTI:s anspråk på att vara ”ett hjälpmedel för självkänedom och personlig utveckling”.

Men, tyvärr, sedan följer en sammanfattning, där man – inte helt, men delvis, något som på ett sätt är desto mer förrädiskt – överger sakens saklighet och börjar spekulera, dessutom ibland föga insiktsfullt. I stället för att betrakta de uppgivna, icke säkerställda effekterna som åtminstone sannolika, förklara varför de är det och diskutera svårigheter och möjligheter med att påvisa dem vetenskapligt, resonerar man om negativa effekter som i och för sig må vara principiellt *tänkbara* men förefaller avsevärt mer osannolika, t.ex. att MBTI skulle ”hämma den personliga utvecklingen genom att befästa eller skapa en uppfattning att personligheten är opåverkbar eller ödesbestämd”. Det är också här det olycksaliga, både vilseledande och kränkande ordet ”sällskapslek” förekommer, som Lennart Sjöberg med illa dold förtjusning gripit tag i. En tänkt organisation, som övervägt att begagna sig av MBTI för att öka sina medarbetares självkänedom (och, inte mist, deras samarbetsförmåga) men avstod efter att ha tagit del av STP:s kritik, skulle härmed mycket sannolikt ha gjorts en otjänst.

Detta är allvarligt. Inte minst som jag själv antagligen är en av mycket få som både kan påpeka den bristande sakligheten och göra det med anspråk på att bli trodd. Detta eftersom jag dels har tillräcklig kännedom om MBTI och den bakomliggande typologin för att upptäcka bristen ifråga, dels inte talar i egen sak, då jag inte är praktiserande MBTI-användare.

3.

Det främsta syftet med min artikel är att presentera ett alternativt resonemang om användbarheten av MBTI och dess bakomliggande tänkande, alltså Jungs typologi, som bygger på drygt trettio års erfarenhet.

Det är mycket i livet som är bra utan att forskningen har påvisat det. Personligen känner jag mig verkligen beskriven i ”ytterst väsentliga avseenden” av typologin. Jag har svårt att tro att denna inte skulle vara användbar kunskap för vem som helst, *som på allvar sätter sig in i den*.

Erfarenhetsmässigt gör inte alla det efter att ha varit med om en MBTI-testning, eller ens efter en genomgång av det slag som jag själv brukar göra. (Men erfarenhetsmässigt använder inte alla en hammare, det kanske mest välkända av alla verktyg, på rätt sätt. De fattar inte hammaren tillräckligt långt ut på skaftet.)

Jag brukar säga att typologin är som schack: det är någorlunda lätt att lära sig hur pjäserna går, men det tar år att lära sig spela bra. Jag är emellertid nöjd med effekter jag brukar iaktta – tyvärr utan att ha någon statistik på frekvensen av dem – som t.ex. att en vänskap har fördjupats, att någon förstår några drag hos sin man/hustru, som hon/han inte förstod innan, eller en son/dotter som är olika honom/henne själv, eller att två som är olika lär sig respektera sina olikheter och komplettera i stället för att ogiltigförklara varandra.

De effekterna betraktar jag som någorlunda sannolika i vart fall av mina presentationer.

Jag ser en risk med MBTI:s kategorisering, ja: om den för det första är felaktig, om den för det andra åtföljs av en ofullständig förståelse för typologin, som inte framhäver de personliga utvecklingsmöjligheterna och ”det magnifika både/och”.

Men den kanske allvarligaste risken är att människor avhänder sig den möjlighet till en användbar förståelse av sig själva och andra, om än ofullkomlig, som typologin faktiskt kan ge. Jag föreställer mig att detta sker, om de inte upplever någon ”träff” vid första presentationen. Med ”träff” menar jag då en upplevelse av ökad självkänedom eller ökad förståelse för minst en av sina ”signifikanta andra”.

Är det sannolikt att någon ”fastnar i sin kategorisering” och använder den som ursäkt i stället för som utgångspunkt för utveckling? Det tvivlar jag på. När jag upptäcker mina preferenser, upptäcker jag ju samtidigt mina icke-preferenser, mina svagheter, det utvecklade... som är lika med mina utvecklingsmöjligheter. Min egen omedelbara reaktion på insikten att jag var intuitiv, till exempel, var att börja rida, börja segla, börja dyka för att utveckla min icke-preferens, sinnesintrycken.

När jag gjorde det var jag klar över att jag aldrig skulle bli lika bra på de sakerna som jag var på att begagna min intuition. Men också att det väsentligen inte var frågan om att prestera utan om att ha roligt – och det kan man utmärkt väl i sin icke-preferens, som jag snart märkte.

Det är detta som är den önskvärda utvecklingen. Jag föreställer mig att det också är den naturliga och sannolika. Tillspetsat kan man säga att typologins egentliga syfte är att upphäva sin egen giltighet. Det är i livets utgångsläge som vi är som mest benägna att förenkla och utveckla det antingen/eller som preferenserna beskriver i stället för det ”magnifika både/och”. Idealet är att jag förhåller mig utåtvänt eller inåtvänt alltefter

situationen. Att jag växlar mellan tanke och känsla. Att jag ”sinnesintryckar”, när jag gör något praktiskt och begagnar intuitionen för att förhålla mig till det ovetbara (som till exempel vad som sannolikt händer i morgon eller MBTI:s sannolika effekter). Att jag ibland planerar, ibland improviserar.

Detta är idealet, det som brukade kallas ”ledstjärnan”. Jag når det aldrig, men det önskvärda, som också är det realistiskt möjliga, är att jag närmar mig det mer och mer, dag för dag.

Och jag kan inte förstå annat än att det vore fullt möjligt, ja, relativt lätt, att kartlägga effekter som denna – under en förutsättning, nämligen att man godtar det subjektivt upplevda som kunskap.

Möjligen har forskningen letat efter objektiva, utifrån observerbara effekter utan att finna dem. Den orienteringen hade man i så fall bort deklarerat. (En dylik ståndpunktsdeklaration saknar jag också i STP:s uppgifter om hur man arbetar.) Det har, såvitt jag vet, inte heller ”påvisats” att det är bra att rida, segla eller dyka, men jag hävdar ändå att det är det, eftersom *jag har upplevt det*. Inte nödvändigtvis bra för alla, men utan tvekan för mig och andra, som har känt sig dragna till ifrågakvarande sysselsättningar. På samma sätt *vet jag* att det är bra att förstå mig själv och andra, och att Jungs typologi är ett användbart redskap för detta.

Det är förbundet med åtskilliga allvarliga risker, mycket allvarliga, om den psykologiska forskningen ogiltigförklarar det subjektiva och förkastar upplevelsen som kunskapskälla. Denna psykologins ”objektivism”ⁱⁱ har kritiserats allvarligt i åtminstone fyrtio år, sedan mitten av 1960-talet. Jag hoppas att den representerar ett numera akterseglat förhållningssätt. En risk är, enkelt uttryckt, att människor själva slutar uppleva sin upplevelse och därmed förlorar livsorienteringen. Utbrändhet är en av de sannolika konsekvenserna. En annan risk är att de därigenom, i avsaknad av vad man kan kalla ”existentiellt magstöd”, blir lätta att manipulera.

En angelägen uppgift för forskningen vore, som jag ser det, att göra några olika presentationer av typologin, dels med hjälp av, dels utan MBTI, och försöka kartlägga frekvensen av olika varaktiga effekter av dem, subjektivt upplevda (inklusive icke-begripandet och/eller förkastandet av den presenterade kunskapen).

Märk väl, det subjektivt upplevda är inte nödvändigtvis *uteslutande* subjektivt.

Talar vi om ömsesidig förståelse i dyader är det uppenbart att vi har att göra med två som förstår, två som känner sig förstådda. Min fru har sagt upprepade gånger genom åren, att hon tvivlar på att vi skulle ha varit gifta nu, hon och jag, om vi inte haft den ömsesidiga förståelse och respekt för varandras olikheter Jungs typologi gett oss. Är det sannolikt att vi i alla år har låtit lura oss av något som blott är en ”sällskapslek”?

ⁱⁱ Jag vet självfallet att riktningen ifrån kallas positivism, men jag tycker ”objektivism” säger mer om vad det är fråga om, alltså ogiltigförklaringen av det subjektiva, av upplevelsen som kunskapskälla.

Det tycker jag inte. Och än mer, jag tycker detta förmodande onödigtvis kränker alla som har erfarenhet av den självkänedom, den personliga utveckling och, inte minst, den fördjupade förståelse av andra, som typologin kan ge.

Men självklart, jag förväntar mig inte att någon ska ta för gott vad min hustru säger... inte ens om jag höll med, och det är ju inte säkert. Kanske vi ändå skulle vara gifta, fast olyckligare än vi nu är, och detta alldeles i onödan...

Det subjektivt upplevda förlänas emellertid en avsevärd tyngd, om många människor oberoende av varandra beskriver liknande erfarenheter. Det är det jag hoppas skulle visa sig, om det forskades i typologins användbarhet och MBTI:s användbarhet som operationell definition av densamma. Denna vad man kan kalla *pedagogiska användbarhet* uppfattar jag som den i särklass viktigaste. Den är inte märkvärdig eller svår att förstå, bara man öppnar sitt tänkande för den. Möjligen har den bara inte namngivits tidigare.

---

¹ Sjöberg, Lennart: Myers-Briggs-testet – en sällskapslek. Psykologtidningen 13/04.

² Granskningsrapport Myers-Briggs Type Indicator, MBTI Steg 1. STP, juni 2004.